

ΠΑΝΔΩΡΑ.

4 ΜΑΡΤΙΟΥ, 1862.

ΤΟΜΟΣ ΙΒ΄.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 287.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩ, ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ

(1685—1715) (1)

ὑπὸ ΛΕΟΠΟΛΔΟΥ ΡΑΝΚΙΟΥ

Μετάφρασις Π. Καλλιγᾶ.

Πρόλογος.

Αἱ ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις, διατηρηθεῖσαι διὰ τῆς γραφῆς καὶ διακοινωθεῖσαι εἰς τὸν κόσμον, δύνανται νὰ θεωρηθῶν ὡς κοινὴ περιουσία τῆς ἀνθρωπότητος, τὴν ὁποίαν βεβαίως οὐδεὶς θέλει οικειοποιηθῆ ὡς ἀποκλειστικὸν κτῆμα, ἐλάχιστοι δὲ μόλις περιβλέπουν ἐν συνόλῳ, ἧτις ὅμως ἔχει πραγματικὴν σημασίαν, ὅτι καὶ ζῶν καὶ συμβεβηκότα ἀποταμιεύει καὶ ἀνταποδίδει ἀείποτε τὸ παρεχόμενον.

Ἡ ἱστορία εἶναι ἡ ζῶσα μνήμη τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, περιλαμβάνουσα ὅλον τὸν κύκλον τοῦ παρελθόντος εἰς πλήρη καὶ καθαρὰν ἀντίληψιν. Διὰ τοῦτο τὰ μηκέτι ἀνακαλυφθέντα μέρη τούτου τοῦ ὀρίζοντος ἔλκουν ἡμᾶς ἰδιαζόντως καὶ ἐκτάκτως παροτρυνο-

μένους νὰ προάξωμεν εἰς φῶς τὸ ἄγνωστον. Ἐκαστος νομίζει, ὅτι πράττει ὠφελιμὸν τι, μάλιστα ἀναγκαῖον, γινόμενος ἀξίος προσοχῆς καὶ ἐπιδοκιμαζόμενος ἂν καὶ δὲν εἶναι ἀπολύτου σημαντικότητος ὅ,τι ἐπὶ τέλους εὐρίσκει. Τοιοῦτόν τι συμβαίνει καὶ εἰς ἐμὲ κατὰ τὴν προκειμένην ἔρευναν.

Εἶναι ἀποχρώντως γνωστὸν, πῶς οἱ Ἐνετοὶ περὶ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνος ἔγιναν κύριοι τῆς Πελοποννήσου καὶ διὰ πικρὰν περιπετειῶν ἀπέβαλον τὴν κατὰκτησιν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου. Πῶς ὅμως αὐτόθι κατεστάθησαν, πῶς διώκησαν τὴν χώραν, τίνα μέτρα ἔλαβον, καὶ ἕως ποῦ προέβησαν δι' αὐτῶν, μέχρι τοῦδε ἔμεινεν ἄγνωστον· καὶ αὐτοὶ οἱ διεξοδικοὶ ἱστοριογράφοι τῆς Ἐνετίας ὀλίγους στίχους ἀφιερῶν πρὸς τοῦτο. Ἡ ἱστορία μερικῆς τινος δικήσεως δὲν ἀνταμείβει τὸν ἀγαπῶντα τὴν δόξαν συγγραφέα, ἰδίως ὅμως ἡ προκειμένη δὲν διήγειρε τὴν προσοχὴν, καθότι, ἀποβληθείσης τῆς κατακτήσεως, ἐθεωρήθη ὅτι τὸ πᾶν ἔλαβε τέλος. Σήμερον ὅμως δοκιμάζομεν ἄλλα αἰσθήματα, ἀφοῦ ἀνέστη ἐκ νέου ἡ Ἑλλάς. Αἱ ἐφημερίδες ἐνασχολοῦν ἡμᾶς καὶ περὶ τῶν ἐλαχίστων, ὅσα ἐκεῖ γίνονται, τὰ δὲ διεξοδικώτερα πονήματα λύτουν δεινότερας ἀπορίας καὶ οἱ ἐπανακάμπτοντες ἐκεῖθεν περιηγηταὶ φέρουν νέας γνώσεις, τῶν ὁποίων τὸ νωπὸν συγκινεῖ, τὸ δὲ κύριον εἶναι ὅτι διὰ τῆς σημερινῆς θέσεως ἡ Ἑλλάς εἰς ἡμᾶς ἀνίκει, συμπλεκομένη εἰς τὸ ἡμέτερον μέλλον, ὥστε ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ παρελθόντος αὐτῆς ἐνδιαφέρουν ἡμᾶς ἐξ ὑπαρχῆς.

(1) Ἐλήφθη ἐκ τοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος ἐπιγραφόμενου ἱστορικὰ Χρονικά καὶ συντακτομένου παρὰ τοῦ Κυρίου Λεοπόλδου Ρανκίου ἐν ἔτει 1834 ἐν Βερολίνῳ, καὶ κατὰ πρῶτον εἰς ἀγγλικὴν ὑπ' ἐμοῦ, δημοσιευθὲν ἐν τῇ Ἐρευνατῇ τοῦ 1842.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἀρχαιότητος ἤδη τῶρα κατὰ τριπλῆν ἐπανάληψιν ἐξοικειοῦται ἡ Πελοπόννησος μετὰ τοῦ συστήματος τῶν ἐσπερίων ἐθνῶν.

Πρῶτον κατέκτησαν αὐτὴν τὰ γαλλικὰ γένη, κατ' ἐκείνην τὴν φορὰν τῆς Δύσεως πρὸς τὴν Ἀνατολὴν, τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν Σταυροφορίαν. Ὅστις ἔχει αἰσθησὶν δι' ἐκείνους τοὺς χρόνους μετὰ ζωηροτάτης ἡδονῆς θέλει ἀναγνώσει τὰ Χρονικὰ, τὰ ὅποια Ἕλληνας τῆς τοῦ 14 αἰῶνος συνέγραψε περὶ τῆς κατακτῆσεως, τῆς ἐγκαταστάσεως καὶ τῶν συμβάντων τῶν Γάλλων ἐν Πελοποννήσῳ (1). Ἐν αὐτοῖς ἀναφέρονται ὅλη ἡ τερπνότης καὶ τὰ ἀπλᾶ χρώματα, δι' ὧν διακρίνεται ἐν γένει ἡ δημοτικὴ φιλολογία ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Ταυτοχρόνως δι' αὐτῶν ἐκτίθεται σκηνή, τὴν ὁποίαν ἄλλως πολὺ ἀτελῶς καὶ μόλις ἠθέλαμεν γνωρίζει, καὶ ἥτις εἶναι πολὺ ἀξιοσημεῖωτος διὰ τὴν ταχεῖαν αὐτῆς ἐκκύκλησιν.

Ἐπὶ τούτου τοῦ κατ' ἐξοχὴν κλασικοῦ ἐδάφους ἐ γείρεται ἡ ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἱπποτικὴ πολιτεία τοῦ Μεσαίωμος καθ' ὅλον αὐτῆς τὸν ἰδιότυπον χαρακτῆρα. Οἱ γνωστοὶ τόποι τῆς ἀρχαιότητος, πολὺν χρόνον παρημελημένοι, πληροῦνται ἐκ νέου ζωῆς ἂν καὶ διαφόρου φύσεως καὶ ἰδιότητος. Ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ ἐορτάζουν ἀγῶνας οἱ ἱππῶται, καὶ οἱ Βαρῶνοι τῆς Εὐβοίας καὶ τῶν Ἀθηνῶν παρευρίσκονται προσφέροντες ὑποταγὴν εἰς τὸν Ἠγεμόνα τῆς Πελοποννήσου. Αἱ χῶραι, ὅπου ἦνθησαν τότε ἀνδρεῖοι δῆμοι κατ' ἀποκλειστικὴν ἐλευθερίαν, διανέμονται τῶρα ὡς τιμᾶρια βαθμολογικῶς ὑποτεταγμένα τρόπον τινα κατὰ τὸ *Doomsday book* (2). Ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν θέσεων ἐγείρονται ἱπποτικοὶ πύργοι, ὡς ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν Γαλλίᾳ, καὶ αἱ ἐγγύρσι οὐνομασίαι τῶν θέσεων αὐτῶν σχηματίζουσαι τοὺς τίτλους τῶν ἱπποτῶν, ἐξαλείφουσι τὰ γαλλικὰ τῶν γενῶν ὀνόματα. Ἐνωρὶς ἀναφλέγονται ἐριδες τῶν Βαρῶνων πρὸς ἀλλήλους καὶ τῶν Ἰποταγῶν (*vassaux*) κατὰ τοῦ Ἠγεμόνος. Ἐν Μεγαριδί, ἐνθα ἄλλοτε Ἀθηναῖοι καὶ Σπαρτιάται τοσάκις συνεκρούσθησαν μαχόμενοι περὶ Ἠγεμονίας, διεξάγονται τῶρα ἀμφισθητούμενα ζητήματα περὶ καθικόντων τῶν Ἰποταγῶν, ἀλλ' ἡ ὑπερτάτη ἐπ' αὐτῶν κρίσις, καὶ μετὰ τὴν μάχην, ἐναπόκειται εἰς τὸν Βασιλέα τῆς Γαλλίας. Καθόσον καὶ ἡ ἐκκλησία ἐπροικίσθη τιμᾶρια, ἕνεκα τῶν ὁποίων χρεωστῆ ὑπηρεσίας, καὶ καθόσον ἐδῶ, ὡς καὶ ἄλλοῦ, ζητεῖ ὅσον δυνατὸν ἀνεξάρτητον θέσιν, γεννῶνται διαιρέσεις καὶ ἐν Πελοποννήσῳ μετὰ τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ κοσμικοῦ, αἰτινες κατέχουσι τοσοῦτον μέρος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Λατινικῆς Δύσεως. Δικαίως ἐρωτῶμεν, ἂν ἡ δυτικὴ αὕτη πολιτεία ἐξήσκησεν ἀληθῆ καὶ οὐσιώδη ἐπήρειαν ἐπὶ

(1) Χρονικὰ τῶν ἐν Ῥωμανίᾳ καὶ μάλιστα ἐν τῇ Μωρίᾳ πολέμων τῶν Φράγκων, *Buchon. Collection des chroniques nationales francaises Tom. IV. 1845.*

Σ. τοῦ Μ. Νουοτὶ ὁ αὐτὸς ἐξέδωκε τὰ Χρονικὰ ἐντελείτερον ἐν *Panthéon littéraire, chroniques étrangères. Paris 1845. 8.*

(2) Σ. τοῦ Μ. Οὐτως ἀνόμεζον οἱ Σάξωνες τὴν καταγραφὴν, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν ὁ Οὐίλιελμος ὁ κατακτητὴς διανέμων τὴν γῆν εἰς τοὺς Νορμανδούς. Σημαίνει δὲ ἡ μ ἔ ρ α κ ρ ῖ ο ς ε ς, διότι διὰ τοὺς Σάξωνας ἦτο ἡ ἰσχυρὰ καταδίκη—ἀπιστήρισις πάσης κυριότητος. *18e Thierry Conquêtes des Normands.*

τῶν αὐτοχθόνων. Δὲν ἦσαν κυρίως ὑπόδουλοι οἱ Πελοποννήσιοι· ἀλλ' ὑπετάχθησαν ὀπωποῦν ἐκουσίως, προσηλωθέντες εἰς τοὺς Γάλλους. Εἶναι περιέργον ὁμῶς πῶς ἐμφαίνεται ἐν τοῖς Χρονικοῖς τὸ συμβεβηκὸς τοῦτο. Ἐν Ἀνδραυίδῃ, διηγοῦνται ἦσαν συνηγμένοι οἱ προσετώτες τῆς Πεδιάδος τῆς Πελοποννήσου, ὅπου ὁ Μισὴρ Γοφρίδος Βιλλεχαρδουῖνος Μαρσαῆλος τῆς Πελοποννήσου, φθάσας μετὰ τοῦ στρατοῦ, ἐκάλεσεν αὐτοὺς καὶ εἶπεν·

- Ἄρχοντες, φίλοι, ἀδελφοὶ καὶ καλοὶ μου συντρόφοι,
- Ἐσεῖς ὁράτε, βλέπετε ἐτούτον τὸν αὐθέντην, (1)
- Ὅπου ἦλθεν εἰς τοὺς τόπους σας, διὰ νὰ τοὺς κερδήσῃ,
- Μηδὲν σκοπεῖτε, ἀρχοντες, ὅτι διὰ κούρσαν ἦλθε,
- Νὰ πάρῃ ζωᾶ, βροῦχὰ τε, καὶ τότε νὰ καγῆσῃ·
- Ὅρῶ σας γὰρ ὡς φρόνιμοι, καὶ καθαρὰ σὰς λέγω,
- Θεωρεῖτε τὰ φουσατά του, τὴν παρῆρσιάν, τὴν ἔχει·
- Αὐθέντης εἶναι Βασιλεὺς, καὶ θέλει νὰ κερδήσῃ.
- Ἐσεῖς αὐθέντη οὐκ ἔχετε ποῦ νὰ σὰς βοηθήσῃ
- Καὶ ἂν δράμουν τὰ φουσατά μας, τὸν τόπον σὰς κουρσεύουσι,
- Νὰ αἰχμαλωτίσουν τὰ χωριά, καὶ νὰ σφραγοῦν ἀνθρώποι
- Ὑστερον τί νὰ ποίσητε ὡς ἂν σὰς μετανώσῃ;
- Λοιπὸν ἡμῖνα φαίνεται διὰ καλῆτερόν σας
- Νὰ ποίσωμεν σ υ μ β ῖ β α σ τ υ ν, νὰ λείψωσιν οἱ φόνος
- Τὰ κούρση καὶ αἰχμαλωσιαῖς ἀπὸ τὰ γονικά τους
- Καὶ ἐσεῖς ὅπου εἰσθε φρόνιμοι, κ' ἤξεύρετε τοὺς ἄλλους,
- Ποῦ συγγενεῖς σὰς βρίσκονται, φίλοι σας καὶ συντρόφοι,
- Ποίσητε πρᾶξιν εἰς αὐτοὺς διὰ νὰ προσκνήσουν. *

Παράδοξος διὰ τὴν ἀπλότητα πολιτικὴ, καὶ ὅσον ἀπλῆ, τοσοῦτον σαφής. Οἱ Ἄρχοντες ὑπέκυψαν καὶ διετήρησαν τὰ ὀδία κτήματα, τὰ δὲ πρηνόμια αὐτῶν ἐξετάθησαν μᾶλλον ἢ ἡλαττώθησαν καὶ ἡ ἑλληνικὴ θρησκεία ἐκπρόχθη ἀπρόσβλητος ὡς ἐδεήθησαν. Ἀντὶ τούτων καὶ αὐτοὶ ἠκολούθησαν τοὺς Κυρίους εἰς τὸν πόλεμον· ἐδοθήθησαν νὰ διώξουν τὰ λείψανα τῶν φρουρῶν τοῦ Βυζ. Αὐτοκράτορος ἐκ τῶν ὀχυρώσεων τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐγιναν ἐνεργητικὰ μέλη τῆς ἱπποτικῆς πολιτείας, ἀπαράλλακτως ὡς αἱ γαλλικαὶ κρινότητες ἐν τῇ πατρίδι τῶν ἱπποτῶν. Ἐντεθῆν ἐπραγματοποιήθη στενὸς σύνδεσμος, καθ' ὃν οἱ Γάλλοι βαθμηδὸν μετέδωκαν τὸν πολιτισμὸν, τὰ ἦθη καὶ τὰ φρονήματα αὐτῶν εἰς τοὺς Ἕλληνας Ἀναριθμητοὶ Γαλλικαὶ λέξεις, εἰσεχώρησαν εἰς τὴν γλῶσσαν, ὡς μαρτυροῦν τὰ Χρονικὰ, πλήρη Ῥωμαντικοῦ πνεύματος, ζωογονοῦντος τὴν φιλολογίαν τῆς δύσεως. Ἰπάρχει καὶ ἄλλο Ῥωμαντικὸν ἔργον τοιοῦτου χαρακτῆρος, ὅποια ἡ φιλολογία τῆς δύσεως, εἶναι δὲ οἱ μῦθοι τῆς ἀπωτέρας ἐσπερίας, ἐξελληνισθέντες.

Ἐὰν αὕτη ἡ κατάκτησις ἐλάμβανεν ὑπόστασιν, ποῦ ἤθελε φέρει! Ἡ Ἑλλάς ἠθελεν ἀναπτυχθῆ ὡς ἡ Ἰταλία. Ὁ σύνδεσμος τοῦ δυτικοῦ συστήματος, εἰς ὃ συνεκεντρώθη ὁ πολιτισμὸς τοῦ κόσμου, ἠθελεν σύρει αὐτὴν εἰς τὴν αὐτὴν τροχίαν, τὴν ὁποίαν διατρέχομεν.

Ἀλλῶς ἦτον ὁμῶς προωρισμένον. Ὅλαι αἱ πολιτεῖαι, ὅσας ἐγκαθίδρυσαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ οἱ Σταυροφόροι, παρήκμασαν ἀλληλοδιαδόχως καὶ μόνον τινὲς

(1) Σ. τοῦ Μ. Guillaume de Champ Lisse, Guillaume de Chau Lito—ἡ κατὰ τὸν χρονικογράφον Μισὴρ Γουλιέλμος γιὰ Σάλο ὁ Καμπανίος (le Champenois).

ἐμπορικαὶ δημοκρατίαι διετήρησαν ἔτι προσιλίγον μικρὰ λείψανα, ἡ δὲ Πελοπόννησος ἀπώλεσθη ἐκ νέου.

Ἡ κυρία αἰτία ταύτης τῆς ἀπωλείας ἀναμφιβόλως ἦτον ἡ φύσις τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος. Δίδον χώραν εἰς πλείστας ὄσας ἀνεξαρτησίας, εἰς πικίλα καὶ ἀντιφερόμενα συμφέροντα, παρήγαγε, μάλιστα ὡς ἀνεπτύχθη ἐν τῇ Ανατολῇ, συνεχῆ ἐσωτερικὸν ἀναδρασμὸν, ὅστις ἀποκαθίστανε σχεδὸν ἀδύνατον τὴν ἀντίστασιν κατὰ ἐχθροῦ γείτονος, ἰσχυροῦ καὶ ἀποφασιστικοῦ.

Μόλις κατὰ τὸ τέλος τοῦ 17 αἰῶνος ἐπέτυχον οἱ Δυτικοὶ ν' ἀνακτήσουν ἐν μέρος τοῦ ἀπολεσθέντος καὶ νὰ ὑποτάξουν ἐκ δευτέρου τὴν Πελοπόννησον οἷοι ἦσαν οἱ Ἐνετοί. Ἀλλὰ πῶς εἰς τοῦτο τὸ διάστημα ἠλλαξαν οἱ καιροὶ, τὰ φρονήματα, τὰ ἦθη καὶ αἱ θεσμοθεσίαι! Τώρα πλέον δὲν ὑπῆρχον τιμαριωτικὸν σύστημα καὶ ἱππότης, ἀγῶνες καὶ ἐρίδες κατὰ τὸ ρωμαντικὸν πνεῦμα τῶν προηγουμένων αἰῶνων. Ἐν τῇ χώρᾳ ἐστρατοπεδεύθησαν ξένοι, κυρίως Γερμανοὶ, στρατιῶται, οἵτινες ἤδη ἐμορφώθησαν κατὰ νέαν στρατιωτικὴν τάξιν. Ἡ Διοίκησις προετέθη σκοποῦς οἰκονομικοῦς, καὶ εὐπατρίδες Ἐνετοὶ ἀνέλαβον τὴν ἐκτέλεσιν. Ἡ στρατιωτικὴ καὶ διοικητικὴ ἐποψὶς ἦτον ἡ ἐπικρατοῦσα.

Τερπνὴ δὲν εἶναι βεβαίως ἡ ἀνίχνευσις μονοτόνου διαχειρίσεως, ὅσον αἱ ἱπποτικαὶ ἐκεῖναι περιπέτειαι, ἀλλ' ἴσως εἶναι ἐπωφελεστέρα. Πρὸς τὰς αὐτὰς δυσχερείας τῆς διοικήσεως γίνεται καὶ σήμερον ἡ πάλιν, ἐνῶ ὁ τύπος εἶναι ὁ αὐτός, ἐν γένει παρομοία ἡ κατάστασις τοῦ ἔθνους, ὀλίγον ἀπέχουν οἱ καιροὶ, καὶ παραπλήσιοι αἱ σχέσεις καὶ οἱ σκοποὶ. Οἱ Ἐνετοὶ ἐφημιζόντα ὡς ἐπιτήδευοι εἰς τὴν διοίκησιν ὑπηκόων ἵπάρχει ἐπομένως πολὺ τὸ διαφέρειν νὰ παρατηρήσωμεν, πῶς συνελάμβανον τὰ προβλήματα, ὅσα καὶ σήμερον πρόκειται νὰ λυθοῦν.

Διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν αὕτη ἡ ἔρευνα εἶναι ἐν γένει ὀλίγον σημαντικὴ, καθ' ἑαυτὴν ὅμως ὄχι ἀναξία, ἦν καὶ ἐπιχειρῶ, βοηθούμενος ἐξ ὑπομνημάτων χειρογράφων, μέχρι τοῦδε ἀγνώστων.

Καταλληλότερον εἶναι, ἤδη ἐνταῦθα νὰ περιγράψω αὐτά.

Πηγαί.

Συμπίπτει ὥστε οἱ συγγραφεῖς, ἐξ ὧν ἀντλοῦμεν, εἶναι αὐτοὶ οἱ ἄνδρες, οἵτινες κυρίως ἐνδιαφέρουν ἡμᾶς ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης.

Ἐν Ἐνετίᾳ δὲν ὑπέβαλον μόνοι οἱ πρέσβεις, ἐπιστρέφοντες, γενικὸν ὑπόμνημα, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ καθῆκον ἐπέκειτο καὶ εἰς ἕκαστον, ὅστις κατεῖχεν ὑπηρεσίαν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Ὡς ἐκεῖναι περιέγραφον τὰς ἐξω πολιτείας, αὐτῶ αὐτοὶ ἐξέθετον τὴν θέσιν καὶ τὴν κατάστασιν τῶν ὑπηκόων, καθότι τὸ κυβερνῶν σῶμα ἐνόμιζεν ἀναγκαῖον νὰ ἔχη ἀδιακόπως τὴν γενικὴν ἐποψὴν τῆς ὁλοκλήρου ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς.

Καὶ οἱ Ἀρμοσταὶ (Proveditori) κατὰ τὰ 30 ἔτη, καθ' ἃ ἀνῆκεν εἰς τοὺς Ἐνετοὺς ἡ Πελοπόννησος, συνέταξαν καὶ παρέδωκαν ἐκθέσεις (Relazioni), ὧν ἐν τοῖς Ἐνετικαῖς ἀρχείοις εὐρίσκεται σχεδὸν πλήρης

συλλογὴ. Εἰς τὴν ὑψηλὴν ἐλευθεριότητα τῆς Α. Μ. τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας χρεωστῶ τὴν ἄδειαν, ἧτις μ' ἐδόθη, νὰ περιεργασθῶ καὶ νὰ κάμω χρῆσιν τούτων τῶν μνημείων.

Ὁ πρῶτος, τὸν ὁποῖον ἀπαντῶμεν, εἶναι ὁ Δομένεγος Γρίττης.

Ἀμέσως μετὰ τὴν κατάκτησιν ἐπεμφαν οἱ Ἐνετοὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον τρεῖς εὐπατρίδας διὰ τὴν πρῶτην τακτοποίησιν τῆς χώρας, ὀνομαζομένους Συνδίκους καὶ Καταστιχαδόρους, τοὺς Ἰωάννην Ρενιέρην, Μαρῖνον Μικιέλ καὶ Δομένεγον Γρίττην. Ὁ Ρενιέρης ἦτον ἀσθενὴς καὶ ἀπεμακρύνθη, μετολίγον δὲ ἀπέθανεν· ὁ Μικιέλ ἐπροβιβάσθη εἰς ἄλλο ὑπουργημα καὶ μόνος ὁ Γρίττης ἔμεινε πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου. Ἡ ἐκθεσίς του ἐνασχολεῖται ἰδίως εἰς τὰς σχέσεις τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς οἰκονομίας τῆς νέας ἐπαρχίας, ἀλλὰ μακρὰν τοῦ νὰ ἐξαντλῇ αὐτάς. Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἀναφέρεται εἰς τὸν συνάδελφόν του Μικιέλ, τοῦ ὁποῖου ἐν τούτοις δὲν εὗρον ἐκθεσιν καὶ δὲν γνωρίζω ἐν γένει ἂν συνέταξεν. (1)

Εἰς τοῦτο τὸ διάστημα ἤρχισεν ἤδη τακτικὴ μορφή διοικήσεως. Πλησίον τοῦ Ἀρχιστρατήγου, ὅστις εἶχε τὴν ὁδηγίαν τοῦ πολέμου, ἦτο συστημένη ἡ ἀρχὴ τοῦ γενικοῦ Ἀρμοστοῦ ἐν Πελοποννήσῳ, ἐπιτετραμμένου τὴν ἐφορείαν τῶν μικροτέρων ὑπουργημάτων, τὴν φροντίδα διὰ τὴν υπεράγεισιν τῆς χώρας καὶ ἐν γένει τὴν ὁδηγίαν τῆς διοικήσεως. Ὁ πρῶτος γενικὸς Ἀρμοστής, ἐκλεχθεὶς συγχρόνως μὲ τοὺς Συνδίκους, ἀπὸ τοῦ 1688 μέχρι 1690, ἦτον ὁ Ἰάκωβος Κόρνερος. Ἡ ἐκθεσίς του ἀναφέρεται ἰδίως εἰς τὰς στρατιωτικὰς σχέσεις, τὰ φρούρια, τὰ σύνορα καὶ τὸν προβιβασμὸν τῶν κατοίκων. Αὐτὸς πρῶτος ἐν Πελοποννήσῳ ἔδωκε τὰ ὄπλα εἰς χεῖρας τῶν χωρικῶν καὶ ἐδοκίμασε τὴν σύστασιν ἐγχωρίου φρουρίας. (2)

Διάδοχος τοῦ Κόρνερου, μὲ τὸν τίτλον ἐκτάκτου Ἀρμοστοῦ, ἐχρημάτισεν ὁ Ταδδέος Γραδένιγος, ὅστις ἤδη κατὰ Μάρτιον 1692 ἔδωκεν ἐκθεσιν (3). Με λαμπρὰ χρώματα περιγράφει τοὺς πόρους τοῦ τόπου. Ἰδίως λέγει, ὅτι ἀφειδῶς ἡ φύσις ἐπροίκισε τοὺς λόφους ἐπὶ τῶν κλίσεων τῶν ὄρεων καὶ τὰς πεδιάδας μετ' ὄλων, ὅτων ἔχει ἀνάγκη ὁ ἄνθρωπος. Διδάσκει δὲ ποία δύναται νὰ δοθῇ βνήθεια εἰς τὴν παρημελημένην γῆν καὶ πῶς νὰ γίνουσι χρήσιμα τὰ προϊόντα αὐτῆς. Ταυτοχρόνως ἀπαντῶνται εἰς αὐτὸν αἱ ἀσυνήθεις δυσχερείαι τῆς διοικήσεως καὶ δεικνύει καθαρὸν βλέμμα.

Ὀλιγώτερον σημαντικὴ εἶναι ἡ ἐκθεσίς τοῦ ἀκο-

(1) Relazione dell' eccellentissimo Signor Domenico Gritti ritornato dalla carica di Sindico e catasticador del regno di Morea, letta nell' eccellentissimo Senato l' anno 1691. Πρίκει νὰ παρατηρήσω ὅτι ἐπίσης αὐτὴν τὴν ἐκθεσιν δὲ εὗρον ἐν τοῖς ἀρχείοις, ἀλλ' ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Ἀγ. Μάρκου VII. 656.

(2) Relazione del N. H. Giacomo Corner, ritornato di Prov. Generale in Morea 1690 (1) 27 genno. Εὐρίσκεται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἀνώτατος κ. χ. ἐν συλλογῇ Quirinii. Ἀρχικαί: Gra-vissimo e il rimento.

(3) Relazione di Tadeo Gradonigo ritornato di proveditore straordinario di Morea; data venezia 8 Marzo 1692 L. H. (lecta rogatis) 15 Marzo 1692 (Arch. Venez.)

λούθου ἐκτάκτου Ἀρμοστοῦ, Ἀντωνίου Μωλίνου, ὅστις πραγματικῶς μόνον τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ τόπου ἐπὶ μικρὸν χρόνον διώκησεν. Αὕτη εἶναι τῆς 30 Μαΐου 1693. Κυρίως περιγράφει τοὺς ὄχυρους τόπους καὶ τὴν ἐπικίνδυνον θέσιν αὐτῶν ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ, προσέτι ἐρευνῶνται τὰ ἀτοπήματα τῆς ἱεροκαπηλείας κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ Συγγραφεὺς εἶναι περιφιλνυτός καὶ γράφει μὲ ἐπίδειξιν (1) καὶ μὲ ἐμφατικὸν ὕφος.

Οὗτοι ἦσαν οἱ ἀνήσυχτοι χρόνοι τοῦ πολέμου, καθ' οὓς ἦτο μόνον θορυβώδης διοίκησις ἐνδεχομένη. Ἰπερισχύουν οἱ στρατιωτικοὶ σκοποὶ, καὶ δὲν εἶναι θαῦμα, ἂν αἱ ἐκθέσεις κυρίως ταύτην τὴν ἐποψὴν προτίθενται. Συνεχῶς παρέχουν μολαταῦτα σημαντικὰς πληροφορίας ἀπαραίτητικὰς (statistiques). Σώζεται δὲ χειρόγραφον πόνημα περὶ τούτου τοῦ πολέμου, ἀνώνυμον μὲν, ἀλλ' ὡς φανερώνει τὸ περιεχόμενον, ὑπὸ παγματοῦρου, ὅστις παρευρέθη εἰς τινὰς ἐκστρατείας, ὀνόματι Φραγκίσκου Μουατζῆου, συντεταγμένον (2) τὸ πόνημα τοῦτο εἶναι μεγάλης ἀξίας καὶ ἐν πολλοῖς χρησιμεύει πρὸς διόρθωσιν καὶ ἐνάργησιν τῆς ἐπισήμου φιλαλληθείας τῶν Ἑνετῶν ἱστοριογράφων. Κατὰ τὸ τέλος αὐτοῦ εὐρίσκεται ἐρευνα περὶ τῆς φυλάξεως τῆς Λακωνικῆς ἀκτῆς, ὡς φαίνεται, τοῦ 1694, καὶ περιγραφὴ τῆς ἐπαρχίας Λακωνίας, ἰδίως δὲ τῆς Μάνης, τοῦ ἔτους 1695 (3), ἀμφότεραι διὰ τὴν ἐξειδικιασμένην ἱστορίαν τῶν τόπων τούτων εὐκταῖαι καὶ πολύτιμοι.

Μετὰ τὴν εἰρήνην κατὰ πρῶτον ἠγεῖρατο ἡ φροντις στερεωτέρας ἐγκαταστάσεως. Καθ' ὃν χρόνον ἐπερατώθη αὕτη, διεῖπε τὸ ὑπουργεῖον τοῦ Γεν. Ἀρμοστοῦ ὁ Φραγκίσκος Γριμάνης, καθαυτὸ ὁ κατάλληλος πρὸς διοργανισμόν. Ἴσως ἐνιαχοῦ ὑπερέβη τὰ ὄρια, ἀλλ' ἦτον ἐκ τῶν δυναμένων νὰ καθιδρύσων καὶ νὰ δημιουργήσων. Σώζονται ἐκθεσις αὐτοῦ πρὸς τὴν βουλὴν (4) καὶ ὁδηγία διὰ τὸν διάδοχον αὐτοῦ, ἀμφότεραι διεξοδικαί, εἰδικαὶ καὶ μεγάλης σημαντικότητος, ἐξ ὧν συνάγομεν μὲ βεβαιότητα καὶ εὐχαρίστησιν καὶ τὰς ἐπόψεις αὐτοῦ καὶ τ' ἀποτελέσματα, εἰς ἃ ἐφθασεν.

Τῶν διαδόχων τοῦ Γριμάνου καὶ τῶν νέων Συνδικῶν καὶ Ἐξεταστῶν, σταλέντων εἰς τὴν Πελοπόννησον κατὰ τὸ 1701, δὲν εὔρον διεξοδικὰς πληροφορίας.

(1) Relazione del N. P. Antonio Molin ritornato di Prov. estr. di Morea 30 Maggio 1693 L. R. Ὡς δοκίμιον τοῦ ὕφους, τὸ ὕψιον μᾶς δεῖκναι καὶ τὴν θέσιν αὐτοῦ ritrahoi finalmente l'onore di sue precise ordinazioni che m'imponessano facoltà di dirigger e soprintender quella parte del regno che versa del territorio d'Arcadia sino al estremità opposta di Napoli di Malvasia.

(2) Guerra della Morea del 1684 sia al 1696. Τόμος εἰς φύλλον 496 σελ.

(3) Sentimento sopra le guardie litorali della provincia di Laconia nella Morea. — Estesa delle ville e esse per villa tenevano nel 1695 dentro la provincia di Laconia in Morea separati li territorii.

(4) Relazione del N. P. Franc Grimanò ritornato di Prov. Gen. dell' armi in Morea 1701. 80 (ἦδη κατὰ τὸ 1688 ἀπαντῶμεν αὐτὸν ἐν τοσούτῳ ἐξέσηματι dell' armi, διότι εἶναι τὴν στρατιωτικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν) Archivio Gen.

Μολαταῦτα μία περιγραφὴ τῆς Πελοποννήσου, τῆς ὁποίας μεγαλοπρεπὲς ἀντίτυπον σώζει ἡ συλλογὴ τοῦ Κουϊρίνου ἐν Ἑνετίᾳ, ἀνήκει ἀναμφιβόλως εἰς ταύτην τὴν ἐποχὴν. Αὐτοῖσι εὐρίσκωμεν πληροφορίαν περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τόπων, τῶν μοναστηρίων, τῶν οἰκογενειῶν, ἐν γένει τῶν κατοίκων, ἐπὶ τέλους τῶν ἀγρῶν, τῶν στρεμμάτων, ἧτις μόνον μετὰ τὰς προσπαθείας τινῶν Ἀρμοστῶν, νὰ στρώσων γενικὴν καταγραφὴν, ἦτον ἐνδεχομένη (1).

Ὁ Δανιὴλ Δολφίνος ἦλθε κατόπιν τούτων. Ἡ ἐκθεσις αὐτοῦ δὲν ἔχει ἰδίαν ἀξίαν, διότι εὐρίσκειτο εἰς τὴν ἀνάγκην, μετὰ 13 ἐτῶν ἀπουσίαν, νὰ δώσῃ λόγον ταυτοχρόνως περὶ τεσσάρων ὑπουργημάτων, τὰ ὁποῖα διεύθυνε κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, ὥστε δὲν εἶχε πλέον συμφέρον νὰ ἐνασχοληθῇ εἰς εἰδικότητα, ἐν τῷ μεταξὺ μεταλλαχθείσας. Ἰδίως ὀμιλεῖ περὶ τῆς ἰδίας διοικήσεως κατὰ τὴν στερεάν, καὶ περὶ Πελοποννήσου ὀλίγον ἐνασχολεῖται (2).

Πολὺ σημαντικὴ, καὶ μόνον πρὸς τὴν τοῦ Γριμάνου δυναμένη νὰ συγκριθῇ, εἶναι ἡ ἐκθεσις τοῦ ἐπομένου Γεν. Ἀρμοστοῦ, Ἀγγέλου Ἐμου, ὅστις διεύθυνεν ἀπὸ τοῦ 1705—1708. Ἡ κρίσις καὶ ἡ περίνοια, δι' ὧν διεκρίθη ἡ διοίκησις αὐτοῦ, δεῖκνύονται καὶ κατὰ τὴν περιγραφὴν ταύτην (3). Τὸ σύνολον ζητεῖ νὰ συλλάβῃ ὀρμώμενος ἀπὸ τῶν πρώτων μέτρων τοῦ Μοροζίνου καὶ ἀνακεφαλαιωτὶ τὰ κυριώτερα τῶν προκατόχων. Ἰδῶ μανθάνομεν καὶ τί διοργάνωσαν οἱ τελευταῖοι Σύνδικοι, ἐνῶ παριστάνεται καὶ ἡ ἐποψὶς καὶ ἡ πρόσδος τῆς περιόδου ταύτης. Μετὰ τὴν περιγραφὴν τῆς Πελοποννήσου τῶν πόρων καὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς, διαιρεῖται εἰς τέσσαρα κεφάλαια ἡ ἐκθεσις.

Οἰκονομία. Ἐνθα περὶ προσόδων τῆς Πελοποννήσου.
Στρατιωτικὴ Διοίκησις. Κυρίως περιγραφὴ τῶν φρουρίων

Πολιτικὴ Διοίκησις. Περὶ τῆς διαφορᾶς τῆς Ἑνετικῆς καὶ Τουρκικῆς δικαιοσύνης.

Θρησκεία. Ἀρίστη ἐξήγησις τῶν δυσκολιῶν, εἰς ἃς περιεπλέχθησαν μετὰ τοῦ Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸν ἔμον ἠκολούθησεν ὁ Μάρκος Λορεδανός. Τούτου ἔχομεν, ὡς τοῦ Γριμάνου, ἐκθεσιν πρὸς τὴν Βουλὴν ἀπὸ 11 Δεκεμ. 1711 καὶ ὁδηγίαν, τὴν ὁποῖαν ἀφῆκεν ἤδη κατὰ Σεπτέμ. τριῦτου τοῦ ἔτους εἰς τὸν διάδοχόν του Ἀντώνιον Λορεδανόν. Δὲν εἶναι τῶσον διεξοδικαί, ὡς ἐκεῖναι τοῦ Ἐμου καὶ Γριμάνου, μολαταῦτα πολὺ ἐνδιαφέρουσαι, καὶ περιέχουν πολλὰς διδακτικὰς λεπτομερείας. Τὴν ὁδηγίαν εὐρίσκω σημαντικωτέραν τῆς ἐκθέσεως (4).

(1) Breve descrizione della Morea.

(2) Copia di relazione presentata all' eccellentissimo Senato per S. E. Daniel Dolfin quarto, Prov. doppo ritornato da 4 consecutive cariche sostenute 1711. 6 Marzo. Ἰδία Συλλογὴ. Ἐν τοῖς Ἑνετικοῖς Ἀρχείοις δὲν εὔρον οὔτε τὸ πρῶτό-υφ πον οὔτε ἀντίγραφον.

(3) Relazione del N. Antonio H Emo ritornato di Prov. chitoro gen. in Morea 1708 (9) 18 Gen. Αὕτη εἶναι ἐκ τῶν εὐρισκομένων καὶ ἀλλοχρῶ. Ἰδῶν ἀντίγραφον ἐν τοῖς φραγκρικῶς χειρογράφοις τῆς Βιέννης καὶ εἶδον ἐν μετ' ἑμοῦ.

(4) Ἡ ἐκθεσις ἐπιγράφεται ὡς αἰ λοιπαί, δι' ὁδηγίαι: Copia

Ἐν τούτοις καὶ οἱ κατὰ θάλασσαν Γενικοὶ Ἀρμοσταὶ (da mar) ἐξήσκουν μεγάλην ἐνέργειαν ἐπὶ τῆς διοικήσεως τῆς Πελοποννήσου. Ἡ ἐκθεσις τοῦ Λύγουστίνου Σαγγρέδου, ὅστις κατεῖχε τὸ ἀξίωμα τοῦτο μέχρι τοῦ 1715, περιορίζεται σχεδὸν μόνον εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἶναι σημαντικὴ διὰ τὴν ὀχύρωσιν τοῦ Παλαμηδίου. Εἶναι προσέτι περίεργος, διότι εἶναι ἡ τελευταία περὶ αὐτῆς τῆς διοικήσεως. Ἀμέσως κατὰ πόδας ἤρξατο ἡ ἀποφασιστικὴ ἐπίθεσις τῶν Τούρκων.

Περὶ αὐτῆς ἱστορεῖ ὁ Ἱερώνυμος Δολφίνος, ὅστις ματαίως ἐδοκίμασε παντὶ σθένει ν' ἀντισταθῆ (1).

Ἡ ἐκθεσις αὐτοῦ εἶναι ἀναμφιβόλως τὸ ἐναργέστερον, ὅσων ἐγράφησαν περὶ τούτου τοῦ συμβεσηκότος (2).

Κατὰ πρώτην ὄψιν ἠδύνατο νὰ νομίση τις, ὅτι ἀνευ περαιτέρω κόπου, συρραπτόμεναι κατὰ σειρὰν αἱ ἐκθέσεις θέλουσι προσφέρει συνεχῆ ἱστορίαν τῆς διοικήσεως. Ἀλλὰ δὲν ἔχει οὕτω, διότι οἱ φέροντες τὸν λόγον εἶναι διαφόρου ἱκανότητος καὶ φρονήματος. Κατ' ἀρχὰς ἔχομεν ἰσχυροτάτας πληροφορίας καὶ ἐκ τῆς μετὰ ταῦτα γενομένης μνησίας εἰκάζομεν, τί συνέστη κατὰ πρῶτον. Ὁ μὲν γράφει ἐν Παρόδιῳ, ὁ δὲ εἶναι διεξοδικώτατος καὶ δὲν λείπουν ἀντιφάσεις καὶ ἔμμεσοι ἔλεγχοι, ἐνῶ αἱ ἐπαναλήψεις εἶναι πολυάριθμοι, ὥστε καὶ ἐνταῦθα ἐπίκειται ἡ αὐτὴ ἐργασία, ὅσων ἀπαιτοῦν ἀπλαῖ πληροφορία, τούτέστι νὰ ἐρευνησωμεν, νὰ καθαρίσωμεν, τούτο ν' ἀπορρίψωμεν, ἐκεῖνο νὰ παραδεχθῶμεν, ἂν θέλωμεν ν' ἀποκτήσωμεν ἀντίληψιν καὶ ὀρθὴν κρίσιν.

Πρὶν μεταβῶμεν εἰς τούτο, εἶναι ἀνάγκη νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τοῦ πολέμου, διὰ τοῦ ὁποίου κατεκτήθη ὁ τόπος. Ἐκ τῆς πρώτης ἀρχῆς σχέσεώς τινος ἐξηγεῖται ὅλη ἡ φύσις αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ἐπιθεώρησις τοῦ πολέμου.

Ἐν ἔτει 1683 ἀνεφάνησαν οἱ Ὀθωμανοὶ ἐκ δευτέρου ἐνώπιον τῆς Βιέννης.

Ἐκ δύο αἰτίων ὠρμήθησαν πάντοτε αἱ κατακτητικαὶ ἐκστρατεῖαι, ὡς ἐκ τῶν δύο πόλιων μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος κινεῖται—θρησκευτικῶν ζήλου καὶ φιλαρχίας—παρ' Ὀθωμανοῖς ἦσαν ἀμφότερα εἰσέτι ἀκμαῖα. Ὁ Σουλτάνος Μωάμεθ ὁ Β΄, ἐπίστευεν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Προφήτου, ὅτι ὁ κατὰ Χριστιανῶν πόλεμος εἶναι ἱερὴν καθήκον· εἶναι γνωστὸς ὁ Ἐφέντης, ὅστις καθημέραν ἐπανελάμβανεν εἰς αὐτὸν ταύτην τὴν ἀνάμνησιν. Ἐπὶ τοῦ Βεζίρου Καρᾶ Μουσταφᾶ ἐν-

ἤργησαν ἐξ ἐναντίας αἱ κοσμικαὶ ἀφορμαί. Πολλάκις ἐθεάθη σπουδάζων μετὰ τοῦ διερμηνέως Μαυροκορδάτου τὸν Ἄτλαντα, δῶρον τῶν Ὀλλανδῶν, ἐπληροφορεῖτο δὲ περὶ τῶν σχέσεων τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, τῶν διχονοιῶν, τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν ἀδυναμίας, καὶ δὲν ἀμφίβαλεν ὅτι θέλει ὑπερβάλει πάντας τοὺς γείτονας (1). Ὅτε ἐπὶ τέλους ἡ Γαλλία ἐνεθάρρυνεν αὐτὸν νὰ προκαλέσῃ εἰς βοήθειαν τοὺς δυσαρστηθέντας Οὐγγρούς καὶ τὸ στράτευμα διέκειτο προθύμως, ἐνόμισεν ἀρμοδίαν τὴν εὐκαιρίαν καὶ ἐπεχείρισε. Πῶς δύναται νὰ εἴπῃ, τί ἤθελε γίνεαι, ἐὰν ἐκέρδαινε μίαν μάχην, ἐὰν ἡ Βιέννη δὲν παρείχεν ἀντίστασιν; Κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμὸν ὑπῆρξαν ὁμῶς εἰς αὐτὸν ὀλέθρια, ἢ ἀντίστασις, ἢ ἐνώπιον τῆς Βιέννης ἐπιδρομὴ κατὰ τοῦ στρατοπέδου αὐτοῦ, καὶ τέλος ἡ ἦττα. Ἡ ἡμέρα ὑπῆρξε κρίσιμος δι' ὅλην τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην. Ὅπως ὁ πόλεμος ἠπειλεῖ κοινὸν κίνδυνον καθ' ὅλιαν τῶν γειτόνων, οὕτως ἀντίστησαν τῶρα ὁμοῦ κατὰ τοῦ νικηθέντος ἐχθροῦ. Οἱ Γερμανοὶ, οἱ Πολωνοὶ προσέβαλον τὴν Μολδαυίαν καὶ Βλαχίαν, οἱ Ρῶσσοι συνέλαβον μεγάλας προσδοκίας καὶ ἐκ Βιέννης ἀνῆγγειλον εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἡ ἐρυθρὰ θάλασσα ἀνοίγει τοὺς κόλπους καὶ ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Ἀσία αὐτοὺς περιμένει· ὅπου οἱ ἡγεμόνες δὲν ἔβαλον χεῖρα εἰς τὰ ὄπλα, ἐκινήθησαν οἱ ὑπήκοοι· ἐξήκοντα πολῖται τῆς Βαρκελώνης ἀνεχώρησαν πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ Αὐτοκράτορος εἰς τὸν κατὰ τῶν ἀπίστων πόλεμον.

Ἐπὶ τοιαύτης μεγάλης κινήσεως, ὅτε ὁ παλαιὸς ἐχθρὸς κατετροπώθη τόσον καιρίως, ὅσον ποτὲ πρὶν, καὶ προσεβάλλετο πανταχόθεν, ὡς οὐδέποτε εἶχε γίνεαι, ἠσθάνθησαν ὠταύτως καὶ οἱ Ἐνετοὶ τῶν πρὶν χρόνων τὴν πολεμικὴν ὄρεξιν. Ἡ Νεολαία καὶ ὁ Λαὸς συνεμερίζοντο τὸν ἐνθουσιασμόν, ὅστις ἐκυρίευεν ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ συνήρπασαν τὴν βραδύνουσαν φρόνησιν τῶν φίλων τῆς εἰρήνης Βουλευτῶν. Πλέον τῶν δύο αἰῶνων ἦσαν οἱ Ἐνετοὶ περιπεπλεγμένοι εἰς ἐχθροπραξίας μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν, τῶρα ὁμοῦ κατὰ πρῶτον ἐτόλμησαν νὰ κηρύξουν εἰς αὐτοὺς πόλεμον.

Τῶρα ἐσίμεινε, διότι εἶχον ὄδηγόν, εἰς ἃν ἐντελῶς ἐνεπιστεύοντο· ἡ δημοκρατικὴ ζηλοτυπία ἔκαμπεν ἐνώπιον τοῦ δίδοντος τὴν μεγάλην ὠθησιν εἰς τὰς ἀποφάσεις, τοῦ Φραγκίσκου Μοροζίνου.

Ὁ Φραγκίσκος Μοροζίνης δὲν εἶχε γηράσει, ὡς οἱ πλεῖστοι, ἐν τοῖς κόλποις ἐκείνου τοῦ τρυφηλοῦ καὶ πράου πολιτισμοῦ, τοῦ ἰδιάζοντος ἐν Ἐνετίᾳ, πρωτεύουσα τότε τῆς Εὐρωπαϊκῆς πολυτελείας. Ὅλους τοὺς χρόνους τῆς νεότητος καὶ τῆς ἀπολαύσεως, ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ μέχρι τοῦ τεσσαρακοστοῦ τρίτου, ἐθαλασσοπόρει ὑπὸ τὰ ὄπλα (2). Δὲν εἶχεν ὑψηλὴν διὰ προσωπικῶν σχέσεων, διὰ τῆς ἀμοιβαίας μεταλλαγῆς ὑπηρεσιῶν καὶ διὰ τῆς συνδρομῆς ἄλλων, ὡς ἐγένετο τότε παρ' Ἐνετοῖς (ὑπὸ τὸ ὄνομα Broglio)· ἀλλ' αἱ

d'informazione scritta dall' illustrissimo et eccellentissimo S. Marco Loredano provveditore generale delle armi all' illustrissimo et eccellentissimo S. Antonio Loredano suo successore 20 Settembre 1711. Ἀμφότερα ἐν τοῖς Ἐνετικαῖς ἀρχείοις. Τῶν ἰδιωτῶν, κατὰ φυσικὸν λόγον, μὲν ἀντίγραφον.

(1) Relazione di Agostino Sagredo ritornato di Provveditor gener al da mar 1715. 16. Maggio (Ἐν Ἐνετικαῖς Ἀρχείοις).

(2) Αὐτὸν εἶδον μόνον ὑπὸ τὸν τίτλον Difesa in forma di Relazione in publico di S. E. Dolfin general per li isfolici successi della Morca.

(1) Ἐκ τῆς Relazione dell' illustrissimo S. Cavalier e Provveditore Zuanne Morosini, ritornato da Constantinopoli οχθὸν κατὰ τὸ 1680 χαιρ.

(2) Antonii Arrighii de vita et rebus gestis Francisci Mauricei libri IV Patavii 1709 μετρίως. Τὸ Δατ. ἔπος καλὸν, αἱ πληροφορίαι μετρίαι, ἀλλὰ ψυχρὴν καὶ ἰσπικίλαιον οὐγγυραμα.